

Att översätta Shakespeare

Av Roland Heiel

Jan Mark är översättare. Shakespeare är en författare han säger han aldrig blir fri från. Han har hittills översatt Hamlet, En midsommarnattsdröm, Kung Lear, En vintersaga och Titus Andronicus. De har varit beställningsarbeten, "en text som lever de där timmarna på scenen" som han uttrycker det. Här berättar han om sitt översättningsarbete.

RH: Shakespeare på svenska, hur började det?

JM: Johan Henrik Thomander var den förste översättare, som ville introducera Shakespeare i Sverige och använda hans blankvers. Det var ingen som trodde på det då. Dåvarande chefen på Kungliga teatern i Stockholm menade att blankversen inte skulle gå att överföras till svenska. Thomander hade ett väldigt själv att försöka övertyga honom om att det skulle fungera. Han älskade teater och hade sett Hamlet i Karlshamn, där man spelade den på prosa och hade gjort ett lyckligt slut på historien. Han blev otroligt upprörd över ett sådant tilltag, och tyckte att det nu var dags att introducera den riktiga Shakespeare på svenska.

Thomander hade själv översatt en del pjäser av Shakespeare. När Carl August Hagberg blev professor i estetik i Lund (i stark konkurrens med Carl Jonas Love Almqvist), upptäckte Thomander att denne var lika förtjust i Shakespeare som han själv var, så han överlämnade allt sitt material till honom. Hagberg tackade och tog emot, men lät det sedan försvinna. Fragment av materialet finns kvar ... Hagbergs översättningar var gjorda för att kunna läsas i lite finare sammanhang. Han har rensat i både skämt och dubbeltydigheter, för att de också skulle kunna läsas av damerna i salongerna. Det gör inte hans bragd mindre, men tolkningarna är präglade av sin tids ideal. Det dög länge, men man kan inte säga att han var någon teatermänniska.

Om man jämför med en mer nutida översättare, Göran O. Eriksson, så märks det på honom att han var en teatermänniska. Han har ett språk som inte bara har litterära förtjänster, utan det går att levandegöra och kan låta sig gestaltas.

När vi började översätta En midsommarnattsdröm på Skånska teatern i Landskrona gjorde vi det för att få en aning om rytm och klang i originalet. Då upptäckte vi hur Hagberg hade gjort "rät vad krokigt var". Där Shakespeare använde sig av vad jag kallar för synkoperad vers, alltså att man börjar med betonad stavelse, hade Hagberg ändå gjort den regelbunden med en obetonad första stavelse. På så sätt hade han rästat ut rytmen så att den "lunkar på".

Det tyckte vi var synd, eftersom vi trodde att det måste betyda någonting att Shakespeare gjorde så, och att det inte var av misstag eller okunnighet som han synkoperade sin vers. Jag tycker att det finns en poäng i att lägga örat till ursprungsmaterialet så mycket det går. Oftast bringar det ett budskap till dem som ska gestalta det senare. Språket är musik och det tar man hjälp av.

När det gäller ordval kan man välja olika vägar att gå: man kan vara arkaisk, vilket jag inte tycker om, man kan välja ett vårdat språk, och man kan använda olika språknivåer som Shakespeare själv gjorde. Det är väldigt svårt, eftersom vi inte har dialekterna som han hade. I fråga om olika klassers språk har vi inte alls samma goda läge som Shakespeare heller. Vi har inte någon sådan tradition på teatern, skådespelare är sällan två- eller trespråkiga, även om det börjar bli bättre nu. Det blir därför ofta väldigt förkonstlat,

när man använder sig av ett klassspråk på teatern. Man får lita till att skådespelarna själva kan färga språket. Jag har haft fördelen att veta för vem jag översätter, vem som ska säga replikerna och det inspirerar och hjälper kolossalt mycket. Jag vet knappt hur jag bär mig åt, men man måste se till att det finns plats för aktörerna att färga det med det språk som är deras. Jag har bara arbetat för den levande scenen och har nästan uteslutande arbetat med Peter Oskarson och hans ensemble.

RH: Har de frågat dig om en översättning för att de inte tyckt att det finns någon som är bra?

JM: Nej, det tror jag inte alls. Jag tror snarare att de regissörer jag jobbat med har tänkt: "Vi gör en resa in i Shakespeares text, kan du guida oss in i den, så ser vi vad som står där, ser vad det egentligen kan betyda, vad vi kan dra nytta av". Vi har alltså gått tillbaks och läst den engelska texten tillsammans och det har blivit en slags process vi gått igenom. Det är en nåd att stilla bedja om.

RH: Du verkar inte vara så intresserad av att publicera dina översättningar.

JM: Nej, jag har så här långt inte varit intresserad av att göra det utan har sagt att det är skådespelarnas hemliga bok, en text som lever de där timmarna på scenen. Vi har varit väldigt noga med att följa Shakespeares rytmer och klanger men ändå sagt: "Detta är inte litteratur, det är teater."

RH: Hur gör du med sådan bilder som vi i dag kanske har lite svårare att förstå?

JM: Man måste forska i vad det betyder. Det har också varit mina regissörers ambition att fråga sig vad saker har för mening. Vi måste gå tillbaka, gå till källorna och leta efter den tidens tänkande. En bra källa är den danske konst- och arkitekturhistorikern Christian Elling, som har skrivit två underbara och mycket vackra böcker om andar och växtvärlden i Shakespeares diktning. De är skrivna i bästa engelska essästil. Han går igenom den tanke- och erfarenhetsvärld som var Shakespeares och hans samtidas. Det finns också några samlingar av sagor som florerade då. Man får leta på alla håll och kanter. Man får göra en riktig resa i tid och rum, något som berikar en enormt. Då kanske man kan hitta adekvata sceniska uttryck utan att behöva modernisera liknelser. Om skådespelaren också har gjort den här resan, vet han vad han talar om. En strävan hos regissörerna jag mött har varit att skådespelarna ska veta det, och de ska veta vad som egentligen står i texten. Då kan man i bästa fall göra det begripligt ändå. Det finns t.ex. mycket av en älv- och fe- och spökvärld hos Shakespeare. Den engelske teatermannen Edward Gordon Craig sa, att den som inte tror på Shakespeares spöken ska inte jobba med dem. Jag har egentligen inte moderniserat alls utan försökt att ligga så nära Shakespeares värld som det går.

RH: Arbetar du med något av Shakespeare just nu?

JM: Jag håller på sätt och vis på med ett shakespeareprojekt, i alla fall indirekt. Norrlandsoperan ska sätta upp Purcells "The Fairy Queen", som bygger på En midsommarnattsdröm. Det är egentligen ingen opera, utan det är stora talade partier. Man har behållit mycket av Shakespeares text men stuvar om i den en del. Den utspelar sig bara i skogen, och man har plockat bort Aten, som ju annars förekommer i pjäsen. I slutet av varje scen kommer ett maskspel, som är helt fristående till musik av Purcell. Här skildras motsatsen till det som visats i de talade partierna: i maskspelen möter publiken harmonin, utopin, allt som är kärleksfullt. Därefter vänder man tillbaka till den hemska förvirrade världen med ovänskapen mellan Oberon och Titania. Det är bara vinter och översvämning och annat hemskt i skogen. Så uppträder årtiderna och sjunger sin fantastiska hyllning osv.

Det ska vi eventuellt göra nästa vår. Jag ska översätta både den talade texten och sångerna.

Så visst ... jag arbetar med Shakespeare fortfarande. Jag blir nog aldrig fri från honom.

Edward Gordon Craig, en stor visionär. Han gjorde en stor hamlet uppsättning kring sekelskiftet på Stanislavskijs Konstnärliga teater. Det var mycket rabalder innan den kom på scenen.

J H Thomander

ur en ofullbordad hamletöversättning

Att vara eller icke det är frågan: -
om det är ädlare att tåligt lida
det vilda ödets stygn och slängar, eller
att ta till vapen mot ett hav av plågor
och göra slut på dem? - att dö, att sova -
ej mer; - och med en dröm att sluta så
den hjärtats sveda och de tusen marter
naturen ger i arv - det är ett slut
att bedja himlen om. Att dö - att sova; -
att sova! Kanske drömma; - där är knuten

CA Hagberg

Att vara eller inte vara, det är frågan:
Männ' ädlare att lida och fördraga
ett bittert ödes styng och pilar eller
Att ta till vapen mot ett hav av kval
och göra slut på dem med ens. - Att dö -
Att sova - intet vidare - att veta
att uti sömnen domna hjärtekvalen
och alla dessa tusentals av marter
som äro köttets arvedel - det vore
en nåd att stilla bedja om. Att dö,
att sova, sova! Kanske också drömma?
Se, däri ligger knuten!

Några shakespeareöversättningar av Thomander